

O'ZBEKISTONDA RAQAMLI BIZNES MODELLARINING RIVOJLANISHI VA
AN'ANAVIY SEKTORLARGA TA'SIRI

Elmurotov Rustam

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida raqamli biznes modellarining shakllanishi, rivojlanishi va an'anaviy iqtisodiy sektorlarga ko'rsatayotgan ta'siri tahlil qilindi. Tadqiqot davomida mamlakatda raqamli transformatsiya jarayonlari, elektron tijorat platformalarining o'sishi, fintech sektorining rivojlanishi va raqamli xizmatlar bozorining kengayishi o'rganildi. Maqolada raqamli biznes modellarining an'anaviy savdo, bank xizmatlari, transport va ta'lim sektorlariga ta'siri ko'rib chiqildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi mahalliy biznes muhitini tubdan o'zgartirib, yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli biznes modellari, elektron tijorat, fintech, raqamli transformatsiya, innovatsiya, an'anaviy sektorlar, O'zbekiston iqtisodiyoti.

Abstract: This article analyzes the formation and development of digital business models in the Republic of Uzbekistan and their impact on traditional economic sectors. During the research, digital transformation processes, growth of e-commerce platforms, fintech sector development, and expansion of digital services market in the country were studied. The article examines the impact of digital business models on traditional trade, banking services, transport, and education sectors. Research results show that the implementation of digital technologies is fundamentally changing the local business environment and creating new economic opportunities.

Keywords: digital business models, e-commerce, fintech, digital transformation, innovation, traditional sectors, Uzbekistan economy.

KIRISH

XXI asr boshlarida global iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi natijasida an'anaviy biznes modellarining o'rnini raqamli platformalar egallash jarayoni kuzatilmoqda.

Ushbu tendentsiya O'zbekiston Respublikasida ham o'zining aks etishini topdi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan keng ko'lami iqtisodiy islohotlar va raqamli transformatsiya dasturlari natijasida yangi biznes modellari paydo bo'ldi va rivojlandi.

"Raqamli O'zbekiston-2030" strategiyasi va qator normativ-huquqiy hujjatlar raqamli biznes modellarining shakllanishiga kuchli turtki berdi. Ushbu jarayonlar nafaqat yangi texnologik imkoniyatlar yaratdi, balki an'anaviy sektorlarning ishlash uslublarini ham tubdan o'zgartirdi.

Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda raqamli biznes modellarining rivojlanish dinamikasini tahlil qilish va ularning an'anaviy iqtisodiy sektorlarga ta'sirini kompleks o'rganishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan tashkil topdi: raqamli biznes modellarining nazariy asoslarini o'rganish, O'zbekistondagi raqamli transformatsiya jarayonlarini tahlil qilish, an'anaviy sektorlarga ta'sirni baholash va rivojlanish istiqbollarini aniqlash.

ASOSIY QISM

Raqamli biznes modellarining nazariy asoslari

Raqamli biznes modeli – bu raqamli texnologiyalar asosida qiymat yaratish, yetkazib berish va qo'lga kiritish jarayonlarini tashkil etuvchi tizimli yondashuv sifatida talqin qilindi. Zamonaviy tadqiqotlarda ushbu tushuncha keng ma'noda ko'rib chiqiladi va platforma iqtisodiyoti, tarmoq effektlari va raqamli ekotizimlar kontseptsiyalarini o'z ichiga oladi.

Raqamli biznes modellarining asosiy xususiyatlari quyidagicha aniqlandi: yuqori miqyoslanuvchanlik, past chegaraviy xarajatlar, tarmoq effektlaridan foydalanish imkoniyati, ma'lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish va mijozlar bilan bevosita aloqa o'rnatish. Ushbu xususiyatlar raqamli biznes modellarini an'anaviy modellardan farqlab, raqobat ustunliklarini ta'minlaydi.

O'zbekistondagi raqamli transformatsiya jarayonlari

O'zbekiston Respublikasida raqamli transformatsiya jarayonlari davlat tomonidan faol qo'llab-quvvatlanmoqda. "Raqamli O'zbekiston-2030" milliy dasturi doirasida elektron hukumat xizmatlari, raqamli infrastruktura va innovatsion ekotizimni rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Internet foydalanuvchilarining soni 2020-yilgi 22 milliondan 2024-yilda 30 millionga yetdi. Mobil internet trafigi yillik 150% o'sish sur'atini ko'rsatdi. Ushbu ko'rsatkichlar raqamli biznes modellari uchun kuchli asos yaratdi.

Elektron to'lovlar bozori ham sezilarli o'sish ko'rsatdi. Plastik kartalar sonining ortishi, mobil to'lov tizimlari va elektron hamyonlarning keng tarqalishi raqamli tijorat rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Markaziy bankining ma'lumotlariga ko'ra, naqdsiz to'lovlar hajmi 2023-yilda 2019-yilga nisbatan 8 barobar oshdi.

Elektron tijorat platformalarining rivojlanishi

O'zbekistonda elektron tijorat sektori so'nggi yillarda jadal rivojlanish ko'rsatdi. Mahalliy platformalar – Uzum Market, Olcha.uz, Texnomart va boshqalar bozordagi ulushini sezilarli darajada oshirdi. Xalqaro platformalar – AliExpress, Amazon va boshqalar ham mahalliy bozorga faol kirdi.

Elektron tijorat hajmi 2023-yilda 2 milliard dollarni tashkil qildi va yillik 45% o'sish sur'atini ko'rsatdi. Ushbu o'sishda mobil tijoratning ulushi 60%ni tashkil qildi, bu esa mobil texnologiyalarning muhimligini ko'rsatdi.

B2B va B2C segmentlarining rivojlanishi bilan birga, C2C modeli ham keng tarqaldi. Ijtimoiy tarmoqlarda savdo, frilansing platformalari va individual tadbirkorlik formalarining raqamli versiyalari paydo bo'ldi.

Fintech sektorining o'sishi

Moliyaviy texnologiyalar sektori O'zbekistonda eng jadal rivojlanayotgan yo'nalishlardan biriga aylandi. Mobil bank xizmatlari, onlayn kreditlash, investitsiya platformalari va sug'urta texnologiyalari faol rivojlanmoqda.

"Payme", "Click", "Uzum Bank" kabi mahalliy fintech yechimlar an'anaviy bank xizmatlarini raqamlashtirishda muhim rol o'ynadi. Mikrokredit tashkilotlari ham raqamli platformalarga o'tib, xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirdi.

Blokchain texnologiyasi va kriptovalyutalar sohasida ham faoliyat kuzatilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kriptovalyutalar bilan bog'liq faoliyatni tartibga solish to'g'risida"gi farmonidan so'ng, ushbu sohada qonuniy faoliyat yuritish imkoniyatlari kengaydi.

An'anaviy savdo sektoriga ta'siri

Raqamli biznes modellarining an'anaviy savdo sektoriga ta'siri ikki tomonlama xarakter kasb etdi. Bir tomondan, an'anaviy do'konlar raqobat bosimini his qildi, ikkinchi tomondan, omnichannel yondashuvini qabul qilgan korxonalar o'z pozitsiyalarini mustahkamladi.

Kichik va o'rta biznes uchun elektron tijorat platformalari yangi bozorlar ochdi va xarajatlarni kamaytirish imkoniyatini yaratdi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun to'g'ridan-to'g'ri iste'molchi bilan aloqa o'rnatish imkoniyati paydo bo'ldi.

Savdo markazlari va supermarketlar ham raqamli transformatsiyaga moslashdi. Onlayn buyurtma berish, yetkazib berish xizmatlari va mijozlar ma'lumotlari tahlili keng qo'llanila boshlandi.

Bank sektoriga ta'siri

An'anaviy bankchilik sektoriga fintech kompaniyalarining ta'siri sezilarli darajada kuzatildi. Banklar raqamli xizmatlar ko'rsatishga majbur bo'ldi va IT investitsiyalarini oshirdi.

Mobil banking foydalanuvchilari soni 2023-yilda 15 millionni tashkil qildi. Onlayn kredit berish hajmi umumiy kredit hajmining 30%ini tashkil qildi. API banking va open banking kontseptsiyalari joriy qilina boshlandi.

Banklar va fintech kompaniyalari o'rtasida hamkorlik modellari shakllanmoqda. Joint venture loyihalari, texnologik hamkorliklar va strategik sherikliklar kuzatilmoqda.

Transport va logistika sektoriga ta'siri

Raqamli platformalar transport va logistika sektorini ham o'zgartirdi. "Yandex Go", "Tez Taxi", "Uzum Tezkor" kabi xizmatlar an'anaviy taksi xizmatlarini raqamlashtirdi.

Yuk tashish sektorida ham raqamli platformalar paydo bo'ldi. Logistika kompaniyalari GPS-monitoring, avtomatik marshrutlash va yuk kuzatuvi tizimlarini joriy qildi.

E-commerce rivojlanishi bilan birga, oxirgi milya yetkazib berish (last-mile delivery) xizmatlari keng rivojlandi. Kuryer xizmatlari, avtomatik yetkazib berish punktlari va aqlli logistika yechimlari joriy qilindi.

Raqamli biznes modellarining ijtimoiy-iqtisodiy ta'siri

Raqamli biznes modellarining rivojlanishi yangi ish o'rinlarini yaratdi. IT-mutaxassislar, raqamli marketing bo'yicha mutaxassislar, ma'lumotlar tahlilchilari va boshqa yangi kasblar paydo bo'ldi.

Kichik shaharlar va qishloq joylarida ham elektron tijorat imkoniyatlari kengaydi. Mahalliy ishlab chiqaruvchilar o'z mahsulotlarini kengroq bozorga chiqarish imkoniyatiga ega bo'ldi.

Gender tenglik va yoshlar bandligi masalalarida ham ijobiy ta'sir kuzatildi. Ayollar va yoshlar uchun raqamli platformalarda biznes yuritish yangi imkoniyatlar yaratdi.

Rivojlanishdagi muammolar va cheklovlar

Raqamli biznes modellarining rivojlanishida qator muammolar aniqlandi. Raqamli savodxonlik darajasining pastligi, kiberxavfsizlik masalalari, infratuzilma cheklovlari va tartibga solish masalalari asosiy to'siqlar hisoblanadi.

Kichik biznes uchun texnologik yechimlarga kirish imkoniyatlari cheklangan. Yuqori joriy etish xarajatlari va mutaxassis kadrlar yetishmasligi muammolari mavjud.

Ma'lumotlarni himoya qilish va shaxsiy hayotni saqlash masalalari ham e'tiborni talab qiladi. Raqamli raqobat va monopoliya tendentsiyalari ham tartibga solishni talab qilmoqda.

XULOSA

O'zbekiston Respublikasida raqamli biznes modellarining rivojlanishi so'nggi yillarda jadal sur'atlar bilan davom etmoqda. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanayotgan raqamli transformatsiya dasturlari, internet va mobil texnologiyalarning keng tarqalishi, hamda iqtisodiy liberallashuv jarayonlari ushbu rivojlanishga kuchli turtki berdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli biznes modellari an'anaviy sektorlarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Elektron tijorat, fintech, raqamli transport va ta'lim platformalari nafaqat yangi xizmat turlarini yaratdi, balki mavjud sektorlarning ishlash uslublarini ham tubdan o'zgartirdi.

An'anaviy savdo sektorida omnichannel yondashuvning qabul qilinishi, bank sektorida raqamli xizmatlarning kengayishi, transport sohasida platformali yondashuvning joriy qilinishi va ta'lim sektorida gibrid modellarning rivojlanishi muhim o'zgarishlar hisoblanadi.

Ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir nuqtai nazaridan, raqamli biznes modellari yangi ish o'rinlarini yaratdi, kichik biznes uchun imkoniyatlarni kengaytirdi va hududiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga, raqamli tafovut, kiberxavfsizlik va tartibga solish masalalari hal qilinishi zarur bo'lgan muammolar sifatida aniqlandi.

Kelajakda O'zbekistonda raqamli biznes modellarining yanada rivojlanishi kutilmoqda. Sun'iy intellekt, Internet of Things (IoT), blokchain va boshqa ilg'or texnologiyalarning joriy etilishi yangi imkoniyatlar yaratadi. Biroq, muvaffaqiyatli rivojlanish uchun kadrlar tayyorlash, infratuzilmani rivojlantirish va samarali tartibga solish tizimini yaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev, A.R. Raqamli iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-moliya, 2023. – 284 bet.
2. Ergashev, B.M. O'zbekistonda elektron tijoratning rivojlanish istiqbollari. // Iqtisodiy tahlil jurnali. – 2024. – №3. – 45-52 betlar.
3. Karimov, D.S., Tursunova, M.A. Fintech texnologiyalari va an'anaviy bankchilik. – Toshkent: Moliya va kredit, 2023. – 198 bet.
4. Mirzayev, O.T. Raqamli transformatsiya va kichik biznes rivojlanishi. // Tadbirkorlik va innovatsiya. – 2024. – №2. – 78-85 betlar.
5. Rahimova, N.K. COVID-19 pandemiyasi va raqamli ta'lim platformalari. // Zamonaviy ta'lim. – 2023. – №4. – 112-119 betlar.

6. Salimov, R.U. O'zbekiston raqamli iqtisodiyot strategiyasi: imkoniyatlar va cheklovlar. – Toshkent: Fan, 2024. – 156 bet.
7. Umarov, S.H., Yusupov, A.N. Raqamli platformalar va bozor raqobati. // Iqtisodiyot va statistika. – 2024. – №1. – 34-41 betlar.
8. Hasanova, G.B. Gender tenglik va raqamli biznes modellari. // Ayollar va jamiyat. – 2023. – №3. – 67-74 betlar.
9. Boboyev, T.K. Logistika sektorida raqamli innovatsiyalar. // Transport va logistika. – 2024. – №2. – 23-31 betlar.
10. Nazarov, I.M. Kiberxavfsizlik va raqamli biznes muhiti. // Axborot xavfsizligi. – 2023. – №4. – 89-96 betlar.
11. Qodirov, F.R. Blokchain texnologiyasi va moliyaviy xizmatlar. // Innovatsion moliya. – 2024. – №1. – 56-63 betlar.
12. Yuldashev, K.A. Qishloq xo'jaligi va raqamli texnologiyalar. – Toshkent: Qishloq xo'jaligi, 2023. – 142 bet.
13. Azimov, B.S. Raqamli marketing va iste'molchi xatti-harakatlari. // Marketing tadqiqotlari. – 2024. – №2. – 18-26 betlar.
14. Toshmatov, N.R. Startup ekotizimi va raqamli innovatsiyalar. // Tadbirkorlik dunyosi. – 2023. – №4. – 91-98 betlar.
15. Mahmudova, L.T. Raqamli savodxonlik va ijtimoiy rivojlanish. // Ijtimoiy tadqiqotlar. – 2024. – №1. – 105-112 betlar.